

विष्णुनाम् । गोमतीं धूपपाषाणं गण्डकीञ्च महानदीम्

भा० भी० ६ अ० ।

[दृश्यम् ।

धूति स्त्री धू-क्तिन् । धूपनने ३८८योगाङ्गभेदे ३८८योगशब्दे
धून त्वि० धू-क्त त्वादि० तस्य नः । कम्पिते

धूनक पु० धूनयति संधुलयति वङ्गिम् चु० धू-एवुल् लुगा-
गमः । (धुना) ख्याते यत्तद्धूपे त्रिका० २८८८के त्रि० ।

धूनन न० धू-णिच् भावे ल्युट् । चालने विधूनने ।

धूनि स्त्री धू-भावे क्तिन् त्वादि० तस्य नः । कम्पने ।

धूप दीप्तौ चुरा० उभ० अक० दीपने सक० सेट् । धूपयति ते
अट्टधुपत्-त । धूपयाम् बभूव आस चकार । धूपितः ।

“वसवस्त्वा धूपयन्ति” यजु० ११।६ धूपयद्दे उदा०

धूप तापे अक० तापने सक० भ्वा० पर० सेट् । धूपायति
अधूपायीत् अधूपीत् । धूपायाम् बभूव आस चकार
दधूप । धूपायितः धूपितः । “धूपायतीव पटलैर्नवनीर-
दानाम्” माघः ।

धूप पु० धूपयति रोगान् दोषान् वा धूप-अच् । शुग्गुलुप्रभृति
सुगन्धद्रव्योऽथ धूपे, २तत्साधनद्रव्ये च तन्निर्गतिर्यथा
“धूताशेषमहादीवपूतिगन्धः प्रभावतः । परमानन्दजन-
नाङ्गुप इत्यभिधीयते” धूपद्रव्यभेदः प्रपञ्चसारे “शुग्गुलु-
गुल्फोशीरसिताज्यमधुचन्दनैः । बाराङ्कुरे विनिक्षिप्तै-
र्मन्त्रो पीठैः प्रधूपयेत्” । योगिनीतन्त्रे “जम्बागुह स-
कर्पूरं चन्दनं सिङ्गुं तथा । भगवत्यै नरो यस्तु इदं
दत्त्वा महेश्वरः । इह काममवाप्नोति दुर्गाशोके मही-
यते” । आङ्गि०त० वामनपुराणे

“इहिकाख्यं कनं दारुं सिङ्गुं सागुहं सितम् । शङ्खो
जातीफलं त्रीशे धूपानि श्रुः प्रियाणि वै । इहिका
मांसी कनो महिषाख्यशुग्गुलुः सितं कर्पूरं सितेति
पाठे सितो शर्करा । शङ्खो नखी । त्रीशे विष्णौ ।
विष्णुधर्मोत्तरे “धूपदः सर्वमाप्नोति धूपदः सर्वमश्नुते”
वामनपुराणेऽस्य क्रीवतार्थी ।

तन्त्रसारे विशेषः शारदायां “शुग्गुलुगुल्फोशीरशर्करा
अधुचन्दनैः । धूपयेदाज्यसंमिश्रैर्नीचैर्देवस्य देशिकः” ।
विशेषस्तु तन्त्रान्तरे “सिताज्यमधुसंमिश्रं शुग्गुलुगुल्फ-
चन्दनम् । अङ्गुलं धूपयेत्तु सर्वदेवप्रियं वदा” । तथा
“शुग्गुलु सरलं दारु पत्रं मलयधन्वम् । स्त्रीविरमगुहं
कुष्ठं गुडं सर्जरसं वनम् । हरीतकीं नखीं काष्ठां
जटामांसीञ्च शैबजम् । मोक्षदाञ्च विदुर्धूपं देवे पैले
च कर्नणि” । “मधु सुखां वतं गन्धो शुग्गुलुगुल्फशैबजम् ।

सरलं सिङ्गुं सिद्धार्थं दशाङ्गो धूप इत्यते” । रोगारोग
हररोगदशकेशाः ४ दारुजातुङ्गुलुपत्रविशेषाः ८
वक्रविवर्जितवारिजसुहा १० धूपवर्तिरिह सुन्दरिः भद्रा”
अस्यार्थः कुड् ! हरीतकीश्च गुडश्चजटामांसीश्च देवदारु
काष्ठाश्च अगुरुश्च तेजपत्रं च सरलं नखीः १०”

“यथा गन्धं तथा देवि धूपं दद्याद्विचक्षणः । मध्य-
मानामिकाभ्यान्तु मध्य पर्वणि देशिकः अङ्गुठाद्येण देवे-
यि । धृत्वा धूपं निवेदयेत् । तथा समर्पयेद् धूपं घण्टावा-
द्यजयस्त्रनैः” । तथा “धूपभाजनमस्त्रेण (फट्) प्रोक्ष्याभ्यर्च्य
हृदायुना (नमः) । अस्त्रेण पूजितां घण्टां वादयन् शुग्गुलु”
दहेत् । श्राप्तादौ तु भुवनेश्वरी वीजं पूर्वं दत्त्वा इमं
मन्त्रं पठित्वापयेत् । “तथा जयध्वनिमन्त्रमातः ! स्वाहे-
त्युदीर्य च । अभ्यर्च्य वादयेद् घण्टां मधुपैर्धूपयेत्ततः” ।
तन्त्रान्तरे “धूपस्थानं समभ्यर्च्य तर्जन्या वामया स्यूयन् ।
धूपभाजनमस्त्रेण प्रोक्ष्याभ्यर्च्य हृदायुना । एवं दीप-
दानेऽपि घण्टापादनमिति । तथाच गौतमीये “उत्तार्थ-
दृष्टिपथ्यं न घण्टां वामदिशि स्थिताम् । वादयन् वाम-
हस्तेन दक्षहस्तेन चार्चयेत्” । यास्ये “निवेदयेत् पुरोभागे
गन्धं पुष्पं च मूषणम् । दीपं दक्षिणतो दद्यात् पुरतो
वा न वामतः । वामतस्तु तथा धूपमप्ये वा न तु
दक्षिणे । नैवेद्यं दक्षिणे भागे पुरतो वा न पृष्ठतः” ।
वामदक्षिणभागस्तु देवताया एव न तु साधकस्य ।
“धूपदीपो सुभोज्यश्च देवतायै निवेदयेदिति” दर्शनात्
तिथितत्त्वे स्मृतिः “मधु सुखां वतं गन्धो शुग्गुलुगुल्फ-
शैबजम् । सरलं सिङ्गुं सिद्धार्थं दशाङ्गो धूप इत्यते ।
दशाङ्गो दशवटितः शैबजं स्वनामस्थानं सि-
द्धार्थः श्वेतवर्णः । “तद्वत्कं पन्थिकर्पूरनागरागुह
कुङ्कुमैः । सरामांसीसितामिश्रं धूपं दद्यान् मधु
सुतम्” । तद्वत्कं सिङ्गुं पन्थिः (गौडीयाश्रिते)
ख्याता । सितो शर्करा नागरः शुण्ठी । मविष्णे
“जम्बहीने तु दुर्भिजं गन्धहीने स्वमान्यताम् । धूप-
हीने तथोद्देगं वस्त्रहीने धनजयम्” प्राप्नुयादिति शेषः
काविकापुराणे इत्यम् । यथा “एवं वां कथितो दीपो
धूपश्च श्रेष्ठतं सुतो ! । नासाक्षिरन्ध्रसुखदः सुगन्धो-
ऽतिमनोहरः । दक्षमानस्य कावस्य प्रवतस्तेतरस्य
वा । परागस्याथ वा धूमो निष्तापो यस्य जायते ।
म धूप इति विज्ञेयो देवानां तृप्तिदायकः । राशी-
कृतेनैवैकं तेर्ह्यैः परिधूपयेत् । तथाग्निवत्तथा